

ЕТНИЙСКИ АРХИЕПИСКОП ХРИЗОСТОМ

Èè÷í è ñí î ì áí è çà ì ðí òí ì ðáçâèòáð Æâí ðâè
Ôëî ðî âñèè

Протопрезвитер Георги Флоровски (1893–1979), изобразен по-долу върху една рядка фотография като преподавател в Париж (подарена на нашия манастир от сбирката на Елена Концевич, съпруга на руския писател, интелектуалец и богослов, професор И. М. Концевич), бе веднъж наречен от известния гръцки богослов о. Иоан Романидес «най-великия православен богослов на нашето време»¹. Д-р Джордж Уилиамс, професор по богословие в Харвардския университет, пишейки върху американския период от кариерата на отец Флоровски, го обрисова в 1965 г. като «човек, чийто опит се простира от Одеса до Ню Делхи, от руската революция до приемането на Руската Православна Църква в Световния съвет на църквите [за което той имаше лоши предчувствия, както ще видим след малко], от ... София ... до Харвардския университет»². Във всеки случай, отец Флоровски бе интелектуалец със смайващи дарования и мислител с огромна широта. Като студент в Одеския университет той е изучавал философия, психология, математика, химия и физиология, завършвайки през 1916 г. Вече многообещаващ полиглот, бидейки млад колежанин, той пише първата си публикация на английски език «On Salivary Secretion» (За слюноотделянето, 1917 г.). Работата му е представена на Императорската Академия на науките от опекун с научна висота — Иван П. Павлов. През 1919 г. той получава докторска степен в Одеса и постъпва като преподавател във философския отдел на университета.

¹ От лекция в семинарията "Св. Владимир" в Крестуд, САЩ, на 23 май 1980 г.

² George Huntston Williams, "Georges Vasilievich Florovsky: His American Creer (1948–1965)," *The Greek Orthodox Theological Review*, vol. xi, No. 1, p. 7.

В 1920 г., спасявайки се от вихрушката на революцията в Русия, Флоровски пристига в София, България, откъдето в 1921 г. се преселва в Прага; там той се запознава с бъдещата си съпруга Ксения И. Симонова — сама виден учен — и се оженва за нея; там, след получаването на втора докторска степен в Руския университетски център, той преподава философия на правото. През 1926 г., след основаването на Православния богословски институт «Св. Сергей», отец Флоровски се премества в Париж и бива назначен за преподавател по патология, а по-късно — по систематическо богословие. Шест години по-късно той е ръкоположен за свещеник и през 1936 г. университетът «Св. Андрей» в Шотландия го награждава със степента хоноруван доктор по богословие, малко преди заминаването му за Югославия, където той преподава богословие в руската емигрантска гимназия под юрисдикцията на Руската Православна Задгранична Църква, от 1941 до 1944 г. Именно в този период той е награден със златен нагръден кръст от Св. Синод на РПЗЦ, чието ръководство се е установило тогава в Сърбия.³

Няколко години по-късно Флоровски започва своята забележителна американска кариера. В Ню Йорк той работи като преподавател и декан на Св.-Владимировската богословска семинария, гост-преподавател по религия в Колумбийския университет и асистент-преподавател по богословие и история на Православието в Съюзната богословска семинария. Бил е също гостуващ лектор по Източно Християнство в Бостънския университет, който го награждава с почетна докторска степен по свещено богословие през 1950 г. През тези ранни години на американския си опит отец Флоровски изнася лекции в Орегонския и Уошингтънския университети. В 1955 г. той става младши преподавател в православното богословско училище на Св. Кръст в Бруклин. Следващата година е назначен за лектор в Харвардското богословско училище и не след дълго, за преподавател по история на Източната Църква. Остава в Харвард до 1964 г., когато след награждаването му със статуквото *emeritus*, той продължава кариерата си в Принстънския университет, където е назначен за гостуващ преподавател по славис-

³ Cf. Orthodox Tradition, "Questions and Comments," Vol. XII, No.2, pp. 26-27.

тични проучвания и религия. Той също е и гостуващ преподавател в близката Принстънска богословска семинария. Отец Флоровски остава в Принстънския университет до смъртта си през 1979 г.

В знак на признание на гения му и огромния му принос в различни академични области отец Флоровски е избран за престижната Американска академия на науките и изкуствата и по време на пенсионирането му от Харвард — за почетно членство, заедно с Огъстин Бий и Алберт Швайцер, в Кралската атинска академия. Като един от основателите на Световния съвет на църквите и пламенен защитник на православното присъствие в икуменическото движение (въпрос, с който ще се занимаем после), той е получил безбройни почести и награди от редица икуменически организации, и е възхваляван от мнозина от икуменическите си познайници — особено от Карл Барт, с когото е работил в Амстердам, на първата Асамблея на ССЦ през 1948 г. Изобилните му съчинения, включващи множество статии, монографии и книги, са събрани в неговите «Събрани съчинения» (обнародвани първоначално от *Nordland Publishers* в Белмонт и разпространявани понастоящем от *Academic Books [Bücherbetriebsanstalt]* — Валуц, Лихтенщайн); сборката съдържа четиринадесет тома. Огромна сбирка от неговите необнародвани творби и писма се намира в «*Georges Florovsky Papers*» в библиотеката на Принстънския университет, както и по-малък архив от материали в библиотеката на Харвардското богословско училище. Пространна биография в чест на отец Флоровски бе публикувана преди 12 години от *St. Vladimir's Seminary Press*.⁴

Имайки пред очи неговите водещи положения в академичните среди, православните богословски изследвания в XX век и икуменическото движение, да не споменаваме тесните му връзки с някои от най-изисканите академични институции в Източна Европа и в САЩ, човек може да се зачуди не защо тъй високо цена влиянието му върху интелектуалното и духовното ми формиране, но защо включвам отец Флоровски в кръга от личности, които обрисувам като изпаднали между пукнатините на интелектуалния живот, който открих в Принстън. На такова чудене бих отговорил

⁴ Andrew Blane, *Georges Florovsky: Russian Intellectual and Orthodox Churchman* (Crestwood, NY: St. Vladimir's Seminary Press, 1993).

отново с позоваване на примера с Алберт Айнщайн. Подобно на Айнщайн, отец Флоровски притежава рядък гений и е напуснал родината си под натиска на политическа заплаха. Като Айнщайн той постига успех и слава. И отново като Айнщайн той се сблъсква лице в лице с професионалната завист, като особено в последните му години върху него се нахвърлят с груб присмех хора, стоящи много по-долу от самия него. Иденте му също са погрешно разбирани и с тях грубо се злоупотребява.

Да си припомним в такъв случай нещастното и безразсъдно уволняване на Флоровски от семинарията «Свети Владимир» малко преди назначаването му в Харвард. Както професор Уилиамс дипломатично представя тъжното събитие, поради «строгото наблягане» от страна на о. Флоровски «върху дълга да се учи» и «придружаващите го административни усложнения и съперничества», помолват отца да «се откаже от деканството» в «Св. Владимир».⁵ Със собственото си благородство Флоровски избягна всякакви обществени коментари върху уволняването му; в частни беседи, с характерната за него откровеност и честност, той го описа с всичките му раняващи и унижителни измерения, като едно безцеремонно изритване — «пародия». Подобно на това бе и изгонването му от богословската семинария на Св. Кръст от архиепископ Яков, което доведе до оттеглянето в знак на протест и на о. Йоан Романидис, тогава декан на заведението — и то свидетелствува за лошото отношение, от което страдеше отец Флоровски в академичния свят, независимо от гениалността си, от личната си добросъвестност и слава.

За замирането на вниманието към научните му занимания и мислене през последните му години допринеса и противопоставянето му на юрисдикционното съперничество между православните в Америка — а то обяснява и явно положителното му отношение към гръцките старостилци и мнозина от свещенослужителите на Руската Православна Задгранична Църква — както и нарастващото му безпокойство за посоката, в която се развиват икуменическото движение и Световният съвет на църквите. С това не искам да кажа, че не е бил почитан в различни кръгове и че не му е

⁵ Williams, *op. cit.*, p. 50.

предлагано, естествено, някакво облекчение чрез неговите назначения в Принстън, от грижи за финансова сигурност, които Блейн в биографията на отец Флоровски признава, че са му причинявали огромно безпокойство след оттеглянето му от Харвард. Ала унижението, което го сполита по причина на угасващата му известност наистина е значително. Мога да спомена два позорни примера, свидетелстващи за пропадането му през пукнатините в Принстън. В първия случай, веднъж аз се обърнах към един старши факултетен член в Отдела по психология с молба да поканим отец Флоровски да говори на седмичния колоквиум на нашия отдел за дейността си в областта на психологията по време на господството на теорията на Павлов. «За стареца, който ходи насамнатам из двора на университета с черни дрехи ли става дума?» — ме попита той. Отговорих положително. Той отвърна с презрение: «Не се нуждаем да ни говорят религиозни смахнати». С това всичко свърши и бе пропилана една рядка възможност за интелектуално стимулиране на академична жлъч и непоносимост.

Вторият случай е потресаващ пример за академична докачливост и нещо, което мога да нарека единствено *пълно незачитане*, проявявано понякога спрямо по-старите учени от страна на техните по-младши колеги-парвенюта. Става дума за една молба, подобна на моята в Отдела по психология, отец Флоровски да води колоквиум или семинар в Отдела по религия. Човекът, който отправи молбата — студент-випускник на същия отдел — се обърна към младши факултетен член, отбелязвайки каква рядка привилегия е да имат знаменит учен като отец Флоровски сред тях. Младшият преподавател отхвърли Флоровски като човек, не представляващ интерес за изследователите с «модерен» подход към религията и се присмя на студента за окачествяването на оца като знаменит учен. Същият студент дойде при мен и поиска допълнителна информация за академичното минало на отец Флоровски, и занесе една дълга статия, която му предоставих, на младшия факултетен член, обръщайки вниманието му към изключителните акредитиви и постижения на оца. След един чисто формален преглед на материалите младшият преподавател вдигна очи, изтърси няколко оскърбителни и незрели забележки, които вече не помня с достоверна точност, за да цитирам, попита студента има ли да каже дру-

го, смачка материалите, които му бяха предложени и демонстративно ги заправи в кошчето за боклук до писалището си — долна реакция на колега и явно второстепенен учен, който насилствено натиска отец Флоровски по-дълбоко между пукнатините на академичната платформа, безспорно подкопана от разни научни, ако не и морални, провали и цепнатини.

През своите последни години, наблюдавайки сриването на икуменическото движение в нещо като наивен, а понякога и сладникав религиозен синкретизъм, отец Флоровски се изпълаваше с все по-дълбоки опасения относно неправилното направление и безсистемното състояние на движението, както и отрицателните му последици за православния богословски свят. Както сам той ми каза, неговото въодушевление за икуменизма е произтичало от ентузиазиранията му вяра, че универсалните елементи на Православието, когато то бъде споделено с вярващи от другите изповедания, би спомогнало за изясняване мисията на Православната Църква, която той всякога и всякак виждаше като аскетична борба за превъзможване на чистия богословски формализъм чрез «преустановяване на естествения порядък на нещата» — привеждам един от любимите му афоризми — «чрез порядъка на благодатта». Действително, цялото негово богословие, извлечено съвършено от гръцките св. отци, се съсредоточаваше върху Православието като кладенец, от който всички човеци могат да извличат творческа сила да вярват, не в магичния свят от човешки същества, поробени от природата, но в творческата мощ на човека, преобразен в Христа и обожен, да действа творчески върху самата природа. Тази вселенска способност, таяща се в Православието, той се стремеше да сподели с другите, възвръщайки ги заедно с православните към едно ясно разбиране за света на благодатта и човешкото достойнство, почиващо в него. Това бе икуменизмът на отец Флоровски и точно заради него, след като икуменическото движение стана глупава карикатура на нещо като гротескна «световна общност» от рода на най-светската утопия, която религиозната идеология може да възприеме, той почувствува своето нарастващо отчуждение от мъртвия търсеж на християнско единство, който отбягва същностите и принципните въпроси, за да се занимава с компромиси и повърхностни неща.

Въпреки тези негови мисли, които изразяваше в относително частни разговори, след смъртта му отец Флоровски бе превърнат в символ на «православния» икуменизъм. И това — все едно, че неговите възгледи и усилия в областта на икуменизма бяха различни от това, което те в действителност бяха и сякаш че той не се противопоставяше — дайте свидетелства за обратното — на много от икуменическият театър, който през последните му години вече бе започнал да заменя неговия далеч по-зрял поглед върху икуменизма и специфичните му схващания за Православието и ролята му в световното икуменическо движение (и, в частност, Световния съвет на църквите). Така например са забравени действията му, когато делегация на Московската патриаршия посети Принстън в началото на 1970-те и той отказа да седи с клирици на Американската православна църква (с която често го свързват, макар той фактически да беше в юрисдикцията на Вселенската патриаршия), които седяха сред хора, заедно с гостуващите съветски епископи на православната вечеря в университетския параклис. Седейки заедно с него в събранието по време на това събитие, на което и двамата бяхме прости наблюдатели, мога да заявя твърдо, по силата на нашето място и коментарите му, че отец Флоровски не бе икуменистът, когото днес православните икуменисти дават за пример с цел да оправдаят собствените си деяния.⁶

⁶ Нека подчертая, че съм запознат с някои от съмнителните еклезиологични възгледи, изразявани понякога от отец Флоровски, сред които са схващанията, изложени в често цитираната негова статия „Границите на Църквата“ (*Church Quarterly Review*, 1933). Но трябва да се каже, че тази негова творба, която той е написал в ранната си църковна кариера и от която се отказа поради някои „евристични“ теории, молейки тя да не бъде включвана в неговите *Събрани произведения*, въпреки факта, че се цитираше (и все още се цитира) твърде често от икуменистите, и други като нея определено *никога* не заеха мястото на недвусмислената му преданост на главенството на Православието. Дори участието му в икуменически религиозни служби той веднъж приписа, в разговор с мен, на прекален ентузиазъм, макар да се оправдаваше, разграничавайки „икуменическите служби“ от „молитвата на Едната Църква“ — едно любопитно извъртане, несвойствено на неговата внимателна мисъл.

В този особен случай действията на Флоровски дадоха ясно да се разберат неговите сериозни резерви по отношение на сътрудничеството на съветските епископи с комунистическите власти, както и сериозните му опасения относно съглашенията между бившата «митрополия» (Руската православна гръко-католическа църква в Америка) и Московската патриаршия, които доведоха до *томоса* за автокефалност, по силата на който в 1970 г. бе установена Американската православна църква като независима юрисдикция — точно както по-рано той бе огласил страха си относно «политизацията» на ССЦ, когато тази организация прие в редиците си съветските епископи. Подобни опасения бяха в съгласие и отразяваха до голяма степен вижданията му относно икуменическото движение към края на живота му. Да се пренебрегват те или да се прави от отец Флоровски, в духа на някакъв ревизионизъм, такъв икуменист, какъвто той не беше, е в ущърб на истината и означава отецът да бъде маргинализиран чрез нападки срещу личната му почтеност.

Каквато и критика да може да се отправя срещу Флоровски, ясно е, че това трябва да се прави с пълна честност. Във връзка с този случай, преди години митрополит (тогава архиепископ) Виталий, в доклад пред Архиерейския Синод на Руската Православна Задгранична Църква върху икуменизма направи следния коментар за него: „Отец Г. Флоровски плаща своя дан на икуменизма чрез твърдението, подобно на други професори, че Църквата все още не е определила себе си, все още не е изработила своето богословско-научно определение, че все още някак си не познава себе си.“ Отново ще подчертаем, че ако изключим въпроса за различното мнение относно границите на контактите с инославни, отец Флоровски никога не е твърдял, че Православната Църква „все още не е определила себе си“. Подобна мисъл би го ужасила. Той бе убеден, че православният свят трябва да намери нови пътища за изразяване на своите непоклатими истини (нещо в духа на немалко отци на Църквата); че съборността и вселенскостта трябва да бъдат възстановени на вселенско равнище и отделени от всякакви националистични и етноцентрични интереси; и че съвременното Православие се нуждае от един новопатристичен синтез, за да си възвърнем „мисленето на отците“. Но тази критика бе отправена към нашето богословско и интелектуално отчуждение от Църквата, толкова повече след като православните антиикуменисти поставиха на православните икуменисти диагноза „боледуващи в своята вяра“; Църквата той *пламенно и винаги* считаше за цяла, запазена и една.

Що се отнася до личната полза, която получих от връзката си с отец Флоровски, то имам към него неизчислим и траен дълг на благодарност за богатите, дълбоки и възпитателни за душата ми съвети, които ми е давал в продължение на две години, докато се изповядвах при него в Принстън. От интелектуалните и богословските му прозрения, които често си записвах и запазвах в дневниците си (навик, който и до днес поддържам, когато чуя мъдри слова), научих много неща, от които се ползувах по-късно като монах, макар той да не принадлежеше към монашеското духовенство. Изсред пукнатините, в които той пропадна през последните си години, отец Флоровски красноречиво и вълнуващо протягаше ръка на мен и на мнозина други с онази зряла и сладостна мъдрост, която спохожда само хора, можещи да усъвършенствуват мисленето си чрез опита и да преправят идеите си със смирение. В това отношение трябва да се каже, че Флоровски — поне в периода на живота си, откогато го познавам — не бе човек със самомнителен нрав, както наскоро написа един нечестен критик; но той не беше и *елейно смирен*. Човек може да се увери в истинността на смирението му от неговия отговор на едно изказване, което направих пред него относно посредствеността на повечето съвременни православни учени. Той ми се усмихна и ми каза, че трябва да пазя своето вярно наблюдение, за да не би снобизмът да го направи невярно. Подобно на това, когато аз с огорчение роптаех, че споровете в Православната Църква у нас тъй често се уреждат с това, че едната страна клевети и zlepоставя другата, вместо с обективни обсъждания на въпросите, той пророчески ми каза: «В това виждайте бъдещето на Православието в тази страна, ако никога не се разделим с личните разправии и дребнавост». В типичното за него смело стълкновение с неприятните понякога реалности на църковния живот отец Флоровски неизменно препоръчваше и сам се придържаше — едновременно с остро съсредоточаване върху непосредствената честност — към всякогашно тънко вникване в добродетелите, които трябва да допълват критичната преценка. Този е урок номер едно, който винаги се старая да помня.

В известен смисъл и [нашият Синод](#) дължи благодарност на отец Флоровски, чието влияние и учителско ръководство, заедно със съветите му към мене, доведоха в края на краищата до обръ-

щането на епископ Авксентий в Православие. (Отецът бе също тъй в комисията на Отдела по религия при защитата на дипломната дисертация на Негово Преосвещенство.) Именно той ме насърчи да осъществя намеренията Негово Преосвещенство да бъде кръстен в гръцката старостилна православна църква «Света Маркела» в Астория, Ню Йорк, където бях започнал да се черкувам през последния си семестър в Принстън. Забележително е и това, че той заяви пълната си подкрепа на митрополит Петър (тогава епископ), който по него време се бе отделил от старостилците-екстремисти поради заявлението им, че новостилните православни са «без благодат» — позиция, която отец Флоровски считаше за богословски несъстоятелна, разбира се; отецът отхвърляше също-то обвинение, което т.нар. «официални» православни юрисдикции — квалификация, която той изцяло отхвърляше като непознат в историческата Църква критерий за автентичност, — и когато то бе хвърлено срещу старостилците-противостоящи. Именно това негово еклезиологично благоразумие и богословска проникателност оставиха дълбок отпечатък и върху моето мислене и духовно формиране, както и върху епископ Авксентий, и накрая ме доведе до — заедно с други влияния и съображения — до присъединяването ми с нашия манастир към митрополит Киприан, когато последният бе възведен в епископски сан през 1979 г.

Съществуват множество карикатури на отец Флоровски от времето му в Принстън, някои отпечатани, други запазени в умовете на познаващите го, а трети извлечени от случайни спомени на студенти и съграждани, които просто са го виждали около университета и в града. Най-разпространената от последните карикатури е несъмнено тази на слаб и крехък стар човек, ходещ пъргаво, въпреки годините си, от университетския двор до апартамента, където живееше със съпругата си, над който се намираще единственият тогава магазин за алкохол на ул. Насоу. Със своето раздиплено расо, зимен полушинел и барета (странна останка, ведно с френското изписване на името му, от парижките му години), не бе възможно да не го забележиш: често прекъсващ решителния си ход и хвърлящ наоколо си прикрити погледи, което го уподобяваше на подозрителен шпионин в очите на минувачите, за да се гмурне във вестибюла на първия етаж и запали цигара — навик,

който отец Флоровски се опитваше да скрие от обществения взор и който си признаваше със смутено повдигане на рамене и осъждаше с настойчив съвет да не го развиваме.

В естеството на личните карикатури е да представят разкрито природата на личността. Но все пак те ни помагат да допълним образа на личността чрез контраст между възприемането ѝ от обществеността и същинската реалност. Затова предпочетох да предложа на читателя в тези заключителни редове образа на отец Флоровски такъв, какъвто често го виждаха повърхностните наблюдатели в Принстън. По такъв начин навярно мога по-добре да обясня как същият човек, който — когато по време на задълбочена лекция по патрология бе прекъснат от студент-протестант в принстънската богословска семинария с въпроса: «Какво общо има всичко това с приемането на Исус Христос за мой личен Господ и Спасител?» — начаса отговори с *неикуменична* хапливост: «Млади момко, аз съм се обърнал към Исуса Христа, а не към протестантски евангелистки пиетет», и рязко се върна към лекцията си — как същият този човек бива представян за поддръжник на наивния религиозен синкретизъм на съвременния икуменизъм, който в някакъв смисъл гледа на всички религии еднакво, счита всяко схващане и разбиране за Бога за интелектуално валидно, всеки духовен опит за сроден по източници и естество, а всяко отклонение от подобно интелектуално, богословско и еклезиологично опростенчество — за белег на религиозна нетолерантност. Преизобилните карикатури на отец Флоровски изпъхват обществените хроники. Затова ги и цитирах. Но *самите те* не разкриват вярната история. Надявам се, че моят портрет и възпоменания за човек, който толкова много е повлиял на интелектуалното и духовното ми развитие, са спомогнали за последното.